
JUBILEUMUITGAVE TER GELEGENHEID VAN
HET 75-JARIG BESTAAN VAN HET ADVIES-
EN INGENIEURSBUREAU GRONTMIJ NV

Het Dilemma

DE KWALITEIT VAN DE KEUZE

Stelling van prof. dr. ir. R. Rabbinge,
hoogleraar Landbouwniversiteit
Wageningen, vakgroep Theoretische
Productie-ecologie.

Er ontstaat in Europa een bimodale landbouw. De intensieve sector heeft een redelijk hoge input en een bijzonder hoge efficiëntie van de produktiemiddelen. De nadelige milieukundige neveneffecten zijn minimaal. De bedrijfsgrootte is zodanig, dat een paritair inkomen kan worden verworven door een veel kleiner deel van de beroepsbevolking dan nu. De ontvolking van het platteland zal dus doorzetten. Tegelijk is er ruimte voor extensieve landbouw in de marginale gebieden, gekenmerkt door een lage input en lage output, waar door de omvang toch een inkomen kan worden verworven.

M

Marktgericht beleid en vergroting milieubewustzijn

INTERVIEW MET PROF.DR.IR. R. RABBINGE

Aan het eind van het interview zegt prof.dr.ir. Roelof Rabbinge met lichte verbazing in zijn stem: 'Natuurlijk ben ik niet pessimistisch, integendeel. Er is geen enkele aanleiding tot welke vorm van doemdenken dan ook. Het is heel goed dat er over het milieu wordt gepraat, dat we ervan doordrongen zijn, dat aan allerlei ontwikkelingen paal en perk wordt gesteld, dat excessen moeten worden ingedamd en dat we moeten streven naar duurzame ontwikkeling, dat is allemaal buiten kijf. Maar er zijn mogelijkheden. Ik heb het idee dat er nog nimmer zoveel mogelijkheden voor keuzes zijn geweest.'

Het toenemend bewustzijn over het milieu maakt dat ik zeg: ik ben er uiterst optimistisch over. Ik denk niet, dat we alles van de ene op de andere dag hebben gerealiseerd, daar ben ik weer pessimistisch over. Als de overheid meent met het SMP-plus allerlei zaken te kunnen realiseren, is dat volstrekt irrealistisch. Dat zal niet met de milieuwetgeving lukken, dat zal op een andere manier moeten gebeuren, via marktgericht beleid en veel meer via het vergroten van het milieubewustzijn en het daarnaar handelen.'

De opmerking valt aan het eind van een zorgvuldig opgebouwd betoog, waarin Rabbinge zijn visie geeft op de toekomst van de landbouw in Europa en Nederland. Hij is ook niet bang voor een klein stapje verder. Hij heeft veel internationale ervaring, vooral met internationaal agrarisch onderzoek. Bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), waarvan hij lid is sinds 1988, is hij voorzitter van een studieproject naar de landelijke gebieden in Europa en van een project over milieu en economie. Hij werkt drie dagen per week in Wageningen en twee dagen bij de WRR.

gesuggereerd, dat duurzaamheid objectief definieerbaar is en dat daaruit onontkoombare activiteiten voortvloeien, maar dat is een misvatting, want er zijn altijd voorkeuren. 'Roepen dat je voor duurzaamheid bent, is net zo iets als strijden tegen de ondergang van de wereld. Dat

wil iedereen. Van belang is de mate waarin iets moet gebeuren. Als je het niet kwantificeert, is het vaagheid troef. Je kunt niet volstaan met te zeggen, welke doelstelling moet worden gerealiseerd. Je moet erbij zeggen, in welke mate dat moet gebeuren.'

Even vruchteloos is het, vindt Rabbinge, af te gaan op objectief te verwachten ontwikkelingen, want die zijn er niet. 'Als iemand vijf jaar geleden de ontwikkelingen in Oost-Europa had voorspeld, was hij voor gek verklaard.' Trendbreuken zijn er wel. Je moet dus oppassen met

MISVATTING

Met het begrip 'duurzaamheid' alleen kan Rabbinge niet uit de voeten, zegt hij. Er wordt vaak

het doortrekken van trendmatige ontwikkelingen, ook omdat je daarmee de toekomst laat bepalen door wat is en niet door wat mogelijk zou kunnen zijn. Mensen hebben vaak een bepaald idee van de toekomst en vinden dus dat ze nu zo moeten handelen, dat dat idee wordt verwirkelijkt. 'Omgekeerd determinisme' noemt Rabbinge dat en hij vindt dat onverstandig, 'want daarmee timmer je de toekomst dicht, terwijl je de zaak juist moet opentrekken. Het is meer van belang om voor de toekomst onzekerheid te scheppen dan zekerheid.' Voorspellen heeft dus geen zin, verkennen wel.

STIJGING PRODUKTIVITEIT

De toekomst van de Europese landbouw wordt, aldus Rabbinge, gekenmerkt door een voortgaande stijging van de produktiviteit, nauwkeuriger gezegd: de toename van de produktie per eenheid dier of per oppervlakte. Daar zijn twee redenen voor. De eerste is, dat er in grote delen van Europa nog steeds een afstand zit van zestig tot zeventig procent tussen de actuele produktie en de potentiële. In Nederland is die afstand minder groot, namelijk twintig tot dertig procent. Rabbinge wijst erop, dat 99,9 procent van de landbouw plaatsvindt onder produktie-omstandigheden, waarin de nutriënten niet optimaal worden benut. De tweede reden voor de doorgaande produktiviteitsstijging is, dat er een bonus zit op meer produktie. Hoe meer output de input oplevert, hoe hoger de efficiency is. En dat is doorgaans, maar niet altijd, bij hoge produktieniveaus het geval.

De produktiviteitsstijging heeft in het verleden geleid tot twee 'groene revoluties'. In Europa bedroeg de produktiviteitsstijging vele jaren twee tot drie kilo graanequivalent per hectare per jaar. In de periode 1910-1920 ging de stijging ineens omhoog tot 80 kilo en na de Tweede Wereldoorlog tot 150 kilo. Die eerste 'groene revolutie' werd veroorzaakt door een veel grotere kennis op allerlei terreinen: rassen, grondbewerking, waterhuishouding, bemesting en gewasbescherming. Ter illustratie: rond 1900 waren er voor 1 hectare tarwe 370 manuren nodig, nu nog 12. Toen werd er 1.000 kilo per hectare geproduceerd, nu 7.500.

De tweede 'groene revolutie' voltrok zich aan het eind van de jaren zestig in met name Aziatische landen als China en India. Hoewel de bevolking daar ongeveer verdubbelde, zijn de

bekende hongerbeelden van vroeger uit India niet meer te zien: er is daar geen structurele honger meer.

ANDERE BESTEMMING

In de EG moet, zo legt Rabbinge uit, gerekend worden op een toenemende overproduktie, want de produktiviteit zal blijven stijgen en de bevolking stabiliseert. Als de produktiviteitsstijging doorgaat, zal in een periode van twaalf tot vijftien jaar twintig tot dertig miljoen hectare Europese landbouw- of cultuurgrond een andere bestemming moeten krijgen. De centrale vraag is waar de overblijvende landbouw zich dient te concentreren. Die vraag kan vanuit verschillende invalshoeken worden benaderd, zegt Rabbinge. 'Een optimale efficiency van de landbouw, sociaal-economische en ecologische overwegingen. Wanneer dit uit efficiency-overwegingen noodzakelijk is, zou de landbouw zich moeten concentreren op een klein aantal plaatsen met de beste condities: Noord-West-Europa (inclusief Nederland), rond Parijs, in de Po-vlakte en een stuk van Oost-Engeland.

Dit betekent dat in landen als Spanje, Portugal en Griekenland geen landbouw op grote schaal nodig of wenselijk is. Maar in die gebieden is nog twintig tot dertig procent van de bevolking in de landbouw werkzaam en er bestaat daar de neiging om de landbouwkundige ontwikkeling juist te stimuleren. Op sociaal-economische gronden zou je in die landen dus nog landbouw in stand kunnen houden, ook al gaat dat ten koste van de efficiency. Ook vanuit natuur en milieu zijn er keuzes mogelijk. Bij concentratie kun je landbouwareaal omzetten in natuurgronden. Dat zal voor de natuur vaak een verrijking zijn, maar het kan ook een verarming betekenen.

NATUURWAARDEN

Er zijn landbouwgebieden, zoals in Nederland de veenweidegebieden en in Italië de karakteristieke gebieden rond Rome en Parma, die om hun natuurwaarden – mede het resultaat van landbouwkundige activiteit – zouden kunnen worden behouden. Landbouw is daarom in die gebieden een voorwaarde voor het behoud van natuurwaarden.' In het landelijke-gebiedenproject van de WRR is voor 21.000 landbouwkundige eenheden in Europa nagegaan wat de

potentiële opbrengst is van tien gewassen. Dat produktieplafond ligt volgens Rabbinge vele malen hoger dan voor de zelfvoorziening in Europa nodig is. De WRR probeert nu duidelijk te maken welke de kosten zijn, uitgedrukt in de eigen dimensies, wanneer men vanuit de verschillende gezichtspunten te werk gaat.

Zelf is Rabbinge voorstander van een mitigerend beleid, waarin dus het efficiency-criterium wordt afgezwakt. Het strikt volgen van dat criterium zou leiden tot ontvolking van grote gebieden in Zuid-Europa, tot het onttrekken van grote oppervlakten aan de landbouw en tot het in een jaar of tien verdwijnen van alle subsidies aan de landbouw. Dat is volgens Rabbinge een minder gewenste ontwikkeling, die schade toebrengt aan de andere doelstellingen: de sociaal-economische en de ecologische. Hij acht het volslagen onrealistisch om alle cultuurgronden in stand te houden. Maar een te hoog tempo van uitstoot kan destabiliserend werken.

BIMODALE LANDBOUW

'Met zo'n mitigerend beleid ontstaat er in Europa een soort bimodale landbouw. Over een jaar of twintig krijg je enerzijds op de goede gronden een zeer produktieve landbouw met een behoorlijke inzet van arbeid en kapitaal en een milieukundig veilig klimaat. Anderzijds zal er op minder produktieve gronden zeer extensieve landbouw plaatsvinden met een laag produktieniveau en met weinig arbeidsinzet, maar die door de grote oppervlakte toch een inkomen garandeert. Dat kan op termijn een duurzame landbouw opleveren, waarin de grond niet wordt uitgeboerd. Voorwaarde is wel, dat er dan zuinig wordt omgesprongen met uitputbare grondstoffen, zoals fosfaat. Maar ook hier zijn keuzen mogelijk. Wie ecocentrisch denkt, wil een landbouw, die het behoud van een miljoen soorten insecten (inclusief 750.000 soorten kevers) mogelijk maakt. Vanuit antropocentrisch denken wil je alleen die insecten behouden, die voor de mens van nut zijn.'

Het orde op zaken stellen, het wegwerken van excessen, heeft volgens Rabbinge niets met duurzaamheid te maken. 'Dat moet hoe dan ook gebeuren. De intensieve veehouderij is in haar huidige omvang niet te handhaven: we importeren de bodemvruchtbaarheid van 5 miljoen hectare elders (vooral uit de USA) en concentreren die op 80.000 hectare fokkerijen.'

Ook de te nauwe vruchtrotatie is volgens Rabbinge een ontsporing: de een-op-twee-teelt in de aardappelen heeft ertoe geleid, dat meer dan de helft van alle pesticiden in de vorm van grondontsmettingsmiddelen op nog geen tien procent van het cultuurareaal terecht komt. Ook het gebruik van ontsmettingsmiddelen in de teelt van groenten en bloembollen is zo'n excess, evenals het intensieve spuiten in de fruitteelt, waardoor secundaire plagen ontstonden.

GEMENGD BEDRIJF

In Nederland ziet Rabbinge meer samenhang ontstaan tussen akkerbouw en veeteelt. Het gemengd bedrijf komt terug, want dat is de meest doelmatige manier van omgaan met produktiemiddelen. Weliswaar op een andere schaal door samenwerking van verschillende gespecialiseerde bedrijfstypen en dus niet op één bedrijf. De schaal van de bedrijven zal groter worden en de Nederlandse landbouw zal zich sterk concentreren op produkten met een hoge toegevoegde waarde.

Een andere tegelijk zichtbare ontwikkeling zal die zijn, waarbij de Nederlandse landbouw steeds minder grondgebonden wordt en zich verder ontwikkelt in de richting van de dienstensector. Rabbinge geeft een voorbeeld, de aardappelen. Eerst was er bulk (fabrieksaardappelen voor zetmeel), toen de consumptieaardappelen, toen aardappelen voor de frites, toen pootaardappelen en nu ook kennis om pootaardappelen te verbouwen. In die specialisaties liggen voor de Nederlandse landbouw nog grote mogelijkheden.

SPRONG VOORWAARTS

Op mondiaal niveau moet er binnen twintig jaar een nieuwe groene revolutie komen in Afrika en West-Azië, want anders komt er hongersnood, gegeven de snelle bevolkingsgroei aldaar. Er zullen middelen moeten komen om deze landen aan kennis te helpen op gebieden, waar eerder Europa de sprong voorwaarts maakte: irrigatie, produktiesystemen met externe inputs, voorlichting, ontwikkeling van rassen en gewasbescherming. Het betoog is rond.